

նրանք ունենին անհոգ հաւաքոյթներ, ուրախ ժամանակներ եւս: Իրենց հերթին, նրանք եւս հնչեցնում էին զուարթ երգեր այդ հաւաքոյթներին ու անում հայ աղջկայ գոյլըը, փառաբանում էին Հայաստանի գինին ու երգում հայրենիքի վառ կարօտը: Գէորգ Դոզոխեան այդ օրերին ու նման առիթներով է գրել առել իր հուշակաւոր «Ծիծեռնակը», Գէորգ Միրիմանեան՝ իր «Հայոց աղջիկներ», ձեր հոգուն մատաղ» սիրուած երգը եւ ուրիշներ իրենց հերթին՝ նման երգեր ու ոտանաւորներ: Այսպէս, զորպատեան կեանքն է գարձեալ թելադրել Ռափայէլ Պատկանեանին՝ գրել «Բաժակներ առնունք, կրայր, լիք բաժակներ գինով» ուսանողական ծանօթ երգը, այլ եւ «Ներարք, խմենք գինի հայ ազգի կենացը» ոտանաւորը, եւ այլն:

Քերովբէ Պատկանեան կենդրոնական դէմք էր Դորպատի հայ ուսանողական հաւաքոյթներին — լինէր գրական հանդիպումների ժամանակ՝ իր լուրջ պատրաստութեամբ ու գիտական հարցասիրութեամբ, թէ ուրախ ժամանցներին՝ իր զուարթ ու ընկերասէր բնաւորութեամբ, զուարճասէր արամազրութիւններով, բայց նաեւ՝ որպէս յաջողակ երգասաց ու մանաւանդ՝ բանաստեղծական հակումների տէր եւ ոտանաւորներ յորինելու ընդունակ մի երիտասարդ ուսանող: «Օրինաւոր հայերէն լեզուաւոր», գրում է նրա մասին Ա. Ռոտինեան իր Դորպատեան Յիշողութիւնների մէջ, «նա մեր գիտցած երգերը բաւարար չհամարելով, մանաւանդ որ մի քանիսը համապատասխան չէին ջահէլ ոգւոյն, գրեց մի քանի զուարճալի երգեր, որ ինքն ուրախ արամազրութեան ժամանակ առանձին իմն օգեւորութեամբ երգում էր: Նորա երգերից — «Երբ ծիսաքաջս ձեռիս, սենեակումս նստած եմ», «Կոամբամբուլին», «Ինձ համար չէ դարնան գայր, ինձ համար չէ ծառի ծաղկիւր», «Ուսանողաց կեանքից գեղեցիկ կեանք չկայ, եւ այլն, այս բոլորը նորա ուրախ սրտի պտուղներն են: Նրա «Երբ ծիսաքաջս ձեռիս, — իսկապէս կարծես յարմարացրած է իր ջահէլ աշխարհայեցողութեան»:

Հայ երգարանների վարդն են կազմել, երկար տասնամեակներ շարունակ, Ռափայէլ եւ Քերովբէ Պատկանեանի, Դոզոխեանի, Միրիմանեանի եւ այլ զորպատեանների գրած ուսանողական երգերը: Դրանք մեծ մասով քարգմանութիւններ եւ կամ փո-

խաղալիքիւններ են գերմաներէնից, յարմարեցրած՝ հայ կեանքին եւ հայ ուսանողների արամազրութիւններին: Պարագան նոյնն է նաեւ Քերովբէ Պատկանեանի անուշով մեղ հասած երգերի ու ոտանաւորների:

Գամառ-Քաթիկոսի «Աղբային Երգարան»ը, լոյս տեսած Պետերմուրզում տակաւին 1856 թ. այսինքն մեր աշխարհիկ գրականութեան մանկութեան օրերին դեռ, իր մէջ պարունակում է մի շարք երգեր ու ոտանաւորներ՝ ելած Քերովբէ Պատկանեանի գրչի տակից: Միք. Միանսարեանի «Քնար Հայկական»ի, ինչպէս նաեւ ուրիշ ծանօթ ու տարածուած երգարանների մէջ եւս մի-մի վարդ են կազմել, երկար, շատ երկար տարիներ, այդ ոտանաւորները: Դրանք երգուել են մինչեւ մեր օրերը, մի քանիսը շարունակում են երգուել եւ այսօր, անձանօթ չեն մինչեւ իսկ նոր սերունդին:

Այսպէս, Քերովբէ Պատկանեանի գրչի տակից են ելած, Դորպատ քաղաքում. 1. «Վերջին վարդ» ոտանաւորը (որ սկսւում է «Վերջին վարդ, վերջին վարդ, սիրականիս վերջին վարդ» բառերով), 2. «Ինձ համար չէ դարնան գայր» ծանօթ երգը, 3. «Ծխախոտի երգը» («Երբ ծիսաքաջս ձեռիս...»), 4. «Ուսանող» եւ 5. «Ուսանողի կեանքը» ոտանաւորները (որոնցից առաջինը սկսւում է «Այն ի՞նչ աղբ է, այն ի՞նչ ցեղ է, որ միշտ անկայ է», իսկ երկրորդը՝ «Ուսանողի կեանքից գեղեցիկ կեանք չկայ» բառերով), 6. «Կենաց բաժակ»ը («Ներարք, իմ շուրջ ժողովեցէք...»), 7. «Կոամբամբուլին» («Կոամբամբուլին էս էն օղին է...»), 8. «Հայոց գինին»²⁶, բուն էլ՝ ուսանողական ուրախ ժամանցների յատուկ երգեր: Այդ եւ նման երգերն է որ Ա. Ռոտինեան անուշանում է ուսանող Քերովբէ Պատկանեանի «ուրախ սրտի պտուղներ»:

Ք. Պատկանեան Դորպատում գրել է առել եւ ուրիշ ոտանաւորներ, որ մասամբ կամ ամբողջովին տարբեր արամազրութիւնների արգասիք են: Յիշատակել պէտք են՝ 9. «Մայրիկ իմ աղանիկ, լոյս արեգական», 10. «Արանց հետ պատերազմել», 11. «Անտօն» («Մէկ հայ մարդ ունէր գեղեցիկ մի կին...»), 12. «Հին շոր» («Ինձ զի՞ մտանաս, հին շոր, որին սիրել եմ...») ոտանաւոր-

²⁶ «Հայոց Գինի» երգը վերագրողներ կան նաեւ Բրիտանացի Աւագեանի, որ հին զորպատեաններից էր, 1844—1850 թ. հետեւած բժշկական գիտութեանց: Կարանի Համալսարանից էր նա եկած Դորպատ:

ները, վերջապէս 13. «Ներարք ուսանողներ, եւ դնում եմ, մնաք բարեւ»ը, որի մասին խօսք եղաւ վերը, եւ որ գրել է առել Ք. Պատկանեան Դորպատին ու իր ուսուցիակից ընկերներին հրաժեշտ տալու առթիւ, երգել անձամբ, վերջին անգամ, նրանց ընկերութեան մէջ: Ինչպէս ասացինք, մեծ մասով զրանք փոխադրութիւններ են գերմանական ուսանողական երգերից, իսկ մի երկուսը՝ ուսուցչներից («Կոամբամբուլին», «Մայրիկ իմ»):

Այս բնոյթն ունին Քերովբէ Պատկանեանի գրչի առաջին փորձերը²⁷: Ուրախ, զուարթ երգեր: Շատ տարիներ չանցած՝ զիտական ներհուն միտքը եւ հետազոտող ուղին յաղթող հանդիսացան հանդէպ վառ-վառն խառնուածքի ու բանաստեղծական հակումների՝ նոյ՞մ անձի մէջ: Քերովբէ Պատկանեանի ոտանաւորներն ու երգերը, որչափ եւ փոքրաթիւ ու ոչ բոլորն ինքնուրոյն, անխղիւր կերպով կապուած պիտի մնան, ի հարկէ, նրա անուան հետ²⁸: Ինչ որ կազմում է սակայն իր բուն իսկ էութիւնը, առանձնայատուկ զիմագիծը հայ մտքի զարգացման պատմութեան մէջ, այդ՝ նրա թողած զիտական-բանասիրական ժառանգութիւնն է, հայագիտական վաստակը: Քերովբէ Պատկանեանի անունը յաւերժօրէն շարկապուած է հայագիտութեան պատմութեան հետ:

ԳԿՏ. Ա. ԱՐԵՂԵԱՆ

²⁷ Տակաւին Ստաւրոպոլի զիմագիտի վերջին դասարանի՝ զրականութիւն նախաժողով աշակերտ, Ք. Պատկանեան գրել է աւարտական շարադրութիւն «Կանտեմիրի» երգիծարմուրթեան մասին, որ եւ իր ուսուցչի խրախոսով տպուել է «Ստաւրոպոլի նահանգական թերթ»ի մէջ (1853, թիւ 2), գրում է Վեսելովսկի («Բազմապէս», 1891, էջ 142): Վերջինիս աւելով Ք. Պ. Դորպատում եղած ժամանակ թարգմանել է Գեօթիկ, Շիլլերի եւ Բերանսէի մի քանի բանաստեղծութիւնները եւս:

²⁸ «Հիստորիոյ»ի 1858 թ. երկրորդ ամսատետրի մէջ (էջ 1—10) Բեստէն ծածկանուան տակ որ Ք. Պատկանեանին է, տպագրուած է «Հայաստանի աղջիկ» վերնագրով մի չափածոյ գրութեամբ: Սկսում է՝ «Մի գեղեցիկ աղջիկ տեսայ Հայաստան, Որ միայնակ ման էր գալիս գեղերը»:

ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԵՐԻՐՆԵՐ Ի ԲՈՒԼՎԵՐԻԸ

1. ՍԱՂՄՈՍԱՐԱՆ

Ս Ո Յ Ի Ա Յ Ի Մ Է Ջ

ԹՈՒՎԹՐՔ՝ 234 (էջ 467): — ՄԵՏՈՒԹԻՒՆ՝ 15.5 X 10: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին՝ 10 X 6.5: — ՏՈՂՔ՝ 19: — ԹԵՐԹՔ՝ 20, իւրաքանչիւրը 12 բուլք (միայն Ա 9, Գ 10, Զ 11, Թ 11): — ՆԻՒԹ՝ մագաղաթ, մերք-հաստ՝ մերք բարակ: — ԿԱՋՄ՝ ներսէն լաք՝ դրսէն կաշեպատ: — ՄԱԳԱՂԱԹՅԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ սկիզբը մէկ կատ, այն ալ կարուած կամ փրցուած՝ կտոր մը միայն մնացած. ետեւը՝ մէկ կատ ամբողջ եւ երկու կատ ալ փրցուած: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ գեշ, կազմի կաշեպատ ետեւի մասը պակաս, ամբողջ կազմը փայտալուծ, քերթեր կազմէ կած-փակմեքի երկարեայ պահպանակը պակաս, ճարմանդի տեղերը միայն մնացած: — ԳԻՐ՝ հին բոլորգիր, մէկ ձեռքէ, շատ կանոնաւոր ու գեղեցիկ: — ԶԱՐԳԱ-ԳԻՐՔ՝ շատ յաճախ, մեծ եւ գեղեցիկ. պրակներու սկզբնագրերը առհասարակ բոչնագիր բազմերանց (առնուազն չորս գոյնով): — ԽՈՐԱԳԻՐՔ՝ սկզբնատպ եւ սկզբնատափ համարներու (Սաղմոսաց) կարմիր եւ մանուշակագոյն. խրատագիրք կամ տեղեկագիրք ամէն սաղմոսի գույնը՝ կարմիր: — ԽՈՐԱՆ՝ ք. 2ա բազմագունեան՝ խառն ոսկով: — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ՝ նոյնպէս՝ ք. 53բ, 85բ, 109բ, 136բ, 161ա, 186բ բալորն ալ բազմագոյն, խորքերը ոսկի, տերեւաձեւ գաղափար: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԳՔ՝ յաճախ, շատ յաջող, բազմերանց, գանգաւն ձեռով, ումանք բոչնագրով, ք. 81ա ջահ բոցավառ, բազմագոյն: — ՆԱՐ՝ կայ սկիզբը ք. 1բ, կը ներկայացնէ Դաւիթ բազմաւոր՝ տասնադեպ քնար ի ձեռքին. ինք երկայն պատեմաւոր սուր կախած է, գույնը բազ, դէմքը աւարուած, խոնարհեմէ ներկերն իրար խառնուած. նկարի խորքին մէջ կը տեսնուի եկեղեցանա շէնք մը՝ գուցէ հրէական տաճարը՝ որուն վրայ կան երկու աշտարակաձեւ գմբէթներ՝ իրար միացած վարագուրաձեւ մեծ, կարմիր, ծալիծալ լաթով մը: — ԴԱՍԱՐԿ՝ միայն ք. 1ա: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌձԲ (= 1653), Սեպտեմբեր 8: — ԳՐԻԶ (թերեւս նաեւ ԾԱՂԿՈՂ՝) Ստեփանոս երէց: — ՏԵՂԻ՝ չկայ յիշատակագրութիւնը բերի մնացած ըլլալուն: — ՅԻՇԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ ք. 234ա—234բ, բերի մնացած՝ մէկ կամ երկու բերք պատուած ըլլալով: — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ՝ Չեռագրիս վերջին ստացիչն է Գաղ Յովհաննէս Շահվելտեան, սոփիաբնակ, որ ստացած է զգալ իր հանգուցեալ հորմէն՝ Յակոբ Շահվելտեան, Ամասիացի:

Մատենան է Սաղմոսարան, բաժնուած կանոնադրութիւններու (քանի մը սկիզբներ կիտախորանով) եւ զուրգաններու (երբեմն սողմոսներու թիւը լուսանցքի վրայ նշանակուած): Կանոնադրոց ծայրերը իրենց համապատասխան Քարողը եւ Աղօթք համառոտագիր նշանակուած: Սաղմոսներու թուի կարգը պահուած է (Ա—ձնթ): Կը սկսի խորանով մը թղ, 2ա «Երանեալ է այր որ ոչ

